

גיליון נושא: 'ירושת הבת בזמננו'

בס"ד, יום ג' פרשת יתרו, י"ח שבט תשע"ז. דיונים אקטואליים בסוגיות הנלמדות. מסכת ב"ב דף קכב: לעורר לב המעיין בלבד, ואין לסמוך על הדברים הלכה למעשה לעילוי נשמת הרב החסיד רבי יעקב מתתיהו בן רבי שמואל דוד זצ"ל, ת.נ.צ.ב.ה.

פנינים

הַחֶכֶם עֵינָיו בְּרֹאשׁוֹ...

צוואה: הַחֶכֶם עֵינָיו בְּרֹאשׁוֹ (קהלת ב' יד), יעשה צוואה מפורשת ומפורטת מחיים, ובכך ימנע מריבות ועגמת נפש מיותרת מהילדים. הרוצה לעשות כן, עליו לבקש הדרכה מתלמיד חכם מומחה בדיני שטרות כיצד לערוך שטר תקף על פי ההלכה, ולהקנות מחיים לבניו ולבנותיו חלק בירושה באופן המועיל. וכן מומלץ לבדוק עם עו"ד מוסמך, באיזה אופן לכתוב את הצוואה כדי שיהא לו תוקף חוקי. יודעי דבר קובעים, שהרבה 'מלחמות היהודים' היו נמנעים, אילו היה צוואה ברורה של האבא.

חלוקה: לעניין חלוקת הכסף מחיים, מבואר על כך בגמ' (ב"מ דף עה:): שלשה צועקין ואינן נענין, ואחד מהם - הקונה אדון לעצמו, ולפי פירוש האיכא דאמרי: זהו הכותב נכסיו לבניו בחייו. ופירש רש"י (שם) שצועקין בבית דין של מטה ואינם נענין - שהרי הם גרמו לעצמן.

אסור לחלק: וכתב על כך הג"ר יצחק זילברשטיין שליט"א (חשוקי חמד ב"ב דף קלו.) לפי זה נראה, שאם בניו חשודים לא לנהוג בו בהגיות בסוף ימיו, אל יתן להם בחיים. אבל אם נותן נכסיו לבתו לצורך נישואיה לבן תורה, ראוי לעשות כן כמפורש בגמ' (פסחים מט.) לעולם ימכור אדם כל מה שיש לו וישא בת תלמיד חכם, וישיא בתו לתלמיד חכם. כל שכן שיש לו ליתן לבתו כדי להשיאה, וכן נהג אברהם אבינו ע"ה, שנתן כל אשר לו ליצחק, ופרש"י (בראשית פרק כד י) שטר מתנה כתב ליצחק על כל אשר לו, כדי שיקפצו לשלוח לו בתם.

מכתב: ואם כבר חילק נכסיו בחייו, כתב שם מעשה נפלא, על אחד מגדולי הדור, שספרו לו שאדם חילק כל נכסיו בחייו לבניו, וכעת הם מזלזלים בו. ויעץ לו שיקנה כספת ויטמין אותה בביתו, ויכניס לתוכה אבנים, באופן שהדבר יראה כאילו שהם אבנים טובות, ולמעשה יטמין שם אבנים פשוטות. ובאמת מאז הבנים החלו מאוד לכבדו, מחשש שלא יקבלו את הירושה הגדולה, ולאחר מאה ועשרים, כשהם פתחו את הכספת מצאו שם אבנים פשוטות, ומכתב שבו היה כתוב 'ככה יעשה לבנים שמכבדים את אביהם רק בשביל הירושה'.

עשיר מופלג: יש טוענים שאם האבא עשיר מופלג, ומשאיר את חלוקת כל הירושה רק לאחר מותו, לפעמים הבנים מחכים בסתר ליבם שמלאך המוות כבר יקח את נשמת אביהם, ויוכלו לברך ברכת 'שהחיינו' או 'הטוב והמטיב' על הכסף הרב שירשו. כפי שהתבטא בנו של אדם אמיד, כאשר שאלו אותו מה שלום אביו? השיב: אבא משחק עם הירושה שלי!

לחלק: אבל אם האבא העשיר רואה את הנולד, ומחלק את עיקר הירושה בחיי חיותו, ומשאיר לעצמו כדי מחייתו לכל השנים שנותרו לו לחיות, 'מתהפך הגלגל' שהבנים מגיעים לבקר כל יום 'ערב בוקר וצהריים', דואגים לשלומם ומעריכים את נדיבות לבו, והרוח העיקרי הוא שאין מריבות במשפחה, כאשר אבא החליט כמה לתת לכל אחד (ג.ק.).

לא לחלק: מאידך, יש טוענים שההיפך הוא האמת (י.מ.ג.), אם יחלק את הכל מראש, לא ישקיעו בו הבנים שקל מכספם, והאב נהפך למשא משותף, בגדר 'קידרא דבי שותפי'. וידוע מאמר העולם, שאבא אחד יכול להחזיק 10 ילדים, ואילו 10 ילדים אינם יכולים להחזיק אבא אחד. אבל אם משאיר את הכסף אצלו הבנים מכבדים אותו, כדי שיוורש להם אחרי 120 שנותיו, הכסף זה הדבר שנותן עוצמה לאנשים מבוגרים, ובכלל האם אדם יודע כמה שנים עוד יחיה, ובאיזה מצב, הרי הזקנה עלולה לעלות הרבה מאוד כסף (ח.פ.ג.). ❖

אחד הבן ואחד הבת...

מבואר במשנה (ב"ב דף קכב:): אחד הבן ואחד הבת בנחלה. שואלת הגמ' שאין לומר ששניהם יורשים כאחד, שהרי מפורש במשנה (ב"ב קטו. כתובות צ.) בן וכל יוצאי יריכו קודמים לבת. למסקנא מתרצת הגמ', שאחד הבן ואחד הבת שווים בנכסי האם ובנכסי האב, אלא שהבן נוטל פי שנים רק בנכסי האב ולא בנכסי האם.

ואמר ר' יוחנן בן ברוקא, אם ציוה קודם מיתתו, פלוני יירש כל נכסי, בראוי ליורשו דבריו קיימים, אבל באין ראוי ליורשו אין דבריו קיימים. ופירש הרשב"ם (ד"ה אחד) אם אין ראוי ליורשו דבריו בטלים, דמתנה על מה שכתוב בתורה תנאו בטל, כמפורש במשנה (ב"ב דף קל.) דלא קנה עד שיתן לו בלשון מתנה.

1. בת אינה יורשת!

מקור הדין: יסוד הדבר במשנה (ריש פרק יש נוחלין ב"ב דף קח.) והבנים את האב. ופירש הרשב"ם (דף קי. ד"ה והבנים) משמע דבנים קודמים לבנות, מדלא קתני הבנים והבנות את האב.

דין זה נדרש בגמ' (ב"ב דף קי) משני פסוקים: א. אִישׁ כִּי יָמוּת וְבֵן אֵין לוֹ וְהַעֲבִירְתָּם אֶת נַחֲלָתוֹ לְבֵתוֹ (במדבר כז, ח), טעמא דאין

לו בן, הא יש לו בן, בן קודם. ב. וְהִתְנַחֲלֶתֶם אִתָּם לְבָנֵיכֶם אַחֲרֵיכֶם (ויקרא כה, מו), בניכם ולא בנותיכם. עוד דורשת הגמ' (ב"ב קיא.) שאף בנכסי האם, אין הבת יורשת במקום הבן: דכתיב מִטּוֹת מִקִּישׁ מִטָּה הָאֵם לִמִּטָּה הָאָב, מה מטה האב בן קודם לבת, אף מטה האם בן קודם לבת.

סוף דבר; אין חולק שעל פי דין תורה הבת אינה יורשת את אביה ואת אמה במקום הבן, בין בנכסי האב ובין בנכסי האם. זאת התורה לא תהא מוחלפת, וסדרי ירושה אלו, נוהגים בכל הזמנים ובכל המקומות. כך נוקטים בפשיטות הר"ף (ב"ב נב ע"א), והרא"ש (ב"ב ח א), וכך נפסק ברמב"ם (נחלות פרק א' הלכה א'-ב'), ובשו"ע (חו"מ סי' רעו).

גם אין אפשרות להתנות על כך כמבואר **במשנה בגמ' וברמב"ם** (הלכות נחלות פרק ו') "האומר בני פלוני לא ירש עם אחיו לא אמר כלום שהתנה על מה שכתוב בתורה, בתי תירשני, במקום שיש לו בן, לא אמר כלום." מסיים הרמב"ם: "אין אדם יכול להוריש למי שאינו ראוי ליורשו, ולא לעקור הירושה מן היורש, אף על פי שזה ממון הוא, לפי שנאמר בפרשת נחלות: "והיתה לבני ישראל לחקת משפט". לומר שחוקה זו לא תשתנה, ואין התנאי מועילה".

2. דינא דמלכותא

חוקות עכו"ם: כידוע לפי חוקי הגויים, בת בין הבנים יורשת שוה בשוה כמו הבן, כבר לפני מאות שנים אנו מוצאים דיון בפוסקים, מה הדין כאשר ישראל שרויים בין הגויים, והבת אינה מסכימה לוותר על זכותה על פי חוקי המדינה, האם הבנים חייבים לתת לה חלק בירושה. וכתב בשו"ת הרשב"א (ח"ו סי' רנד) ואחריו פוסקים רבים, שאין הבת יורשת על פי ההלכה גם במקום ש'דינא דמלכותא דינא' קובע שהיא כן יורשת. ואין לשנות את סדרי הירושה שבתורה משום "דינא-דמלכותא" או "מנהג המקום", ולפיכך הבת אינה יכולה לתבוע חלק בירושה מכח הלכות אלו.

במקום שיש מנהג שהבת יורשת חלק בשוה לשאר היורשים, כתבו הפוסקים שאין למנהג כזה תוקף הלכתי. הטעם לכך כתב המהר"ק (שורש ח, הובא במהרשד"ם חו"מ סי' שד) שכן מנהג זה הוא 'מנהג גרוע'. נימוק נוסף כותב המהר"ק, כמו שהמוריש בעצמו אינו יכול לשנות את סדרי הירושה מדין 'מתנה על מה שכתוב בתורה תנאו בטל', כך גם אין בכוחו של המנהג לעשות זאת. אמנם עיין בריב"ש (סי' נב), שהובאו דבריו להלכה ברמב"א (שו"ע חו"מ סי' רמח) ששמע לא כך.

3. בארץ ישראל

לעניין 'חוק הירושה' במדינת ישראל המעניק לבנות זכות כמו הבנים, בניגוד לחוקי התורה וכן הרי על פי התורה הבעל יורש את אשתו ואילו אשה כלל אינה יורשת את הבעל. ולפי חוקי המדינה קיימת ירושה הדדית וגם האשה יורשת את בעלה (במטלטלין נוטלת הכל, ובקרקע היא נוטלת חצי והילדים נוטלים חצי).

לכאורה תלוי בנדון היסודי שדנו הפוסקים (עיין פתחי חושן ח"ח פ"א ה"ב) האם שייך במדינת ישראל 'דינא דמלכותא דינא'. ונפרט חלק מהצדדים שאין שייך כאן 'דינא דמלכותא דינא'; א. אין בסמכותם להרוג. ב. בארץ ישראל אין דינא דמלכותא. ג. מלכות ישראל כפופה לחוקי התורה, ואין כח בידה לחדש חוקים. ד. בחוק שאינו הוגן, דינו כמוכס שאין לו קצבה. ה. אין שלטון אמיתי, כי אם שלטון פוליטי קלוש שאין להם כח בעצם.

ולענין תוקף 'חוק ירושה' כתב בשו"ת מנח"י (חלק ב' סימן צ"ה), וכן נוקטים הרבה פוסקים, שלא שייך לזכות את הבת בירושה מכח הכלל של 'דינא דמלכותא דינא', כמבואר ברמב"ם (הלכות מלכים פרק א' הלכה ז') שאין צריך לציית לדינא דמלכותא כאשר החוק עוקר בפירוש את דין התורה.

וכן מסיק הג"ר נפתלי נוסבוים שליט"א (בית ההוראה שע"י חברת אהבת שלום ספר א' חו"מ שאלה שס"ו), שאין בחוק הירושה 'דינא דמלכותא דינא' גם לדעות שיש במדינת ישראל 'דינא דמלכותא דינא' כיון שאינו לטובת המלכות, אולם מתחילה מעלה שם צד בתוך דבריו שכן שייך בזה הכלל של 'דינא דמלכותא דינא' כי אפשר לפרש את החוק, שאינו עוקר את דין הירושה שנאמר בתורה, אלא מטיל 'חוב חדש' על הבן לתת לבת 'מתנה', מהירושה שמקבל הבן לפי ההלכה. והרי

עישור נכסים: כיון שאין הבנות יורשות מצינו תקנות לטובת הבנות, כמבואר בגמ' (כתובות סח.) שתיקנו חז"ל שהבת שלא נישאה בחיי האב, תיטול חלק מנכסי הירושה כנדוניית נישואין. וכן נפסק ברמב"ם (אישות כ, א-ג): שחייב לתת לבתו שיעור שתנשא בו, ואם מת אומדין כמה היה רוצה לתת, ואם אין יודעין נותנים לה עישור מנכסיו לפרנסתה.

חצי זכר: בדברי הפוסקים מבואר שבדורות קודמים היה מקובל שאבי הכלה מוסר לבת בזמן הנישואין שטר "חצי-זכר" או שטר "שלם-זכר". משמעות השטר הוא, שהאב מתחייב לבתו סכום כסף מסוים, על הצד שהבנים לא יתנו לה חלק בירושה. בכך מובטח לבת שבפטירת האב ודאי תקבל, או את החוב, או חלק בירושה. ועיין בדברי הג"ר זלמן נחמיה גולדברג שליט"א (תחומין כרך ד עמ' 342), שהאריך בביאור מנהג זה.

לפנים משורת הדין: החפץ להחכים בהיקף עניין ירושת הבת, יעיין במאמרו של הג"ר אברהם וקסברגר (25 עמודים) בקובץ 'תבונות ארי' (חלק ג' עמוד לה) שהביא את כל דברי הפוסקים, והאריך בביאור הסברות והראיות, והסיק שמצד הדין נוטלת הבת כפי מנהג המקום שקבעו סך מסוים עבור שכר טירחא על מה שחותמת לבנים. אך לפנים משורת הדין כתב בשו"ת רב פעלים (חור"מ ח"ב סי' טו) שנותנים לבנות חלק יחסי בירושה, וזה תלוי בעושר הבנים והבנות, כמבואר ברמ"א (סימן רנט סעיף ה') שעני המוצא אבידה של עשיר שנתייאש, אין צריך להחזיר האבידה לפנים משורת הדין. ❖

זה ברור שיכולים הבנים להקנות לבת (באחד מדרכי הקניינים) חלק בירושה לאחר שכבר זכו בחלקם, ומכיון שהחוק אינו סותר בפירוש את דין התורה, הרי לפי השיטות שיש במדינת ישראל 'דינא דמלכותא', זכות הבת לדרוש חלק בירושה. ולפי זה ביאר דעת הפוסקים שאין הבנות חייבות לחתום מדין 'השבת אבידה', עד שיפייסו אותם בחלק מהירושה.

ועיין במאמר המקיף מאת הרב ברוך שובקס שליט"א (26 עמודים, קובץ 'עומקא דדינא' עמוד 424 ואילך) שהאריך בכל זה והסיק שלפי דעת רוב הפוסקים לא שייך בירושת הבת הכלל של דינא דמלכותא דינא, כפי שהוכיח בבירור הג"ר מרדכי פוגל שליט"א (קובץ עומקא דדינא שם). אבל כלפי החוק שאדם הגורם למוות המנוח אינו יורשו, יתכן שיש בזה דינא דמלכותא דינא שכן חוק זה הוא לטובת בני המדינה.

4. תשלום תמורת 'כתב ויתור'

חתימה בתשלום גבוה: השאלה המצויה כיום בבית דין, היות שעל פי חוקי התורה אין הבנות יורשות במקום שיש בנים לנפטר, ואילו לפי חוקי רוב המדינות בזמננו, הבנות יורשות חלק כחלק עם הבנים, ואף כשרוצים לעשות ירושה לפי דין התורה, והבנים באים לקחת את כספי הירושה על פי דיני התורה, הם נאלצים לבקש מאחיותיהם לחתום להם על "ויתור ירושה", כי מבחינה חוקית אין אפשרות להעביר את 'דירת המנוח' 'רכב' 'כספים בחשבון בנק' 'אגרות חוב' ו'תוכניות חיסכון' (ויתכן שהוא הדין מניות) ללא 'צו ירושה' שיתקבל רק בחתימת כל הצאצאים. ויש לדון מה הדין כאשר הבת דורשת בתמורה לחתימתה אחוז מסוים בירושה כגון בשווי חצי זכר האם הבנים צריכים לתת לה תשלום זה כפיצוי בעד חתימתן על הויתור שכן מוכרת את חתימתה בסכום מפולפל, או דלמא זה מוגדר כסחיטה בעלמא. ואדרבה הבת מחויבת על פי ההלכה לחתום על ויתור הירושה בחינם.

[יש לדון גם כלפי תוספת בניה בבנין משותף, באופן שאין לשכן שלא בונה חלון או דלת לכיון הבניה ואין לו בזה שום הפסד או נזק האם יכול לעכב את הבניה או לבקש תשלום כספי בשביל

החתימה, או דלמא חשיב סחיטה בעלמא ומותר להערים עליו. ועיין במהרי"ט הביאו הפתחי חושן (חלק ג' פרק ח' הערה ס"ד) שאפשר לחייבו לחתום על הבקשה להיתר בניה מדין משיב אבידה].

המהרש"ם (ח"ב סי' טו) ביאר שישנם שני סוגים של "מנהג המדינה" בנושא זה. ישנן מדינות שחוקי הירושה הם כאלה שע"מ לזכות בירושה היורשים נדרשים להצהיר על עצמם כיורשים, וללא הצהרתם בתוך זמן נכסי הירושה עוברים לרשות המדינה. באופן זה אסור לבת לבוא ולהצהיר כיורשת לכל הדעות משום שבכך היא גוזלת את ממונם של הבנים ב"קום עשה". לעומת זאת, ישנן מדינות, וכך גם המנהג כיום במדינת ישראל, שהירושה מחולקת מידית בין היורשים על פי דיניהם אלא שישנו צורך בחתימת היורשים על מנת לממש את הירושה. דווקא באופן זה יש לדון אם הבת חייבת לחתום בקום עשה על מנת שהבנים יזכו בירושה או שמא היא רשאית לנהוג ב"שב ואל תעשה" ולסרב לחתום על צו הירושה.

חילוק זה של המהרש"ם הובא גם ב"מנחת יצחק" (שם), בשו"ת "משנה הלכות" (ח"ט סי' שכו), וכן ב"פתחי חושן" (חלק ירושה ואישות פרק א ס"ק ה), ובנוגע למצב השני נחלקו הפוסקים כיצד יש לנהוג, וכפי שנבאר את צדדי הספק לקמן. נידון זה תלוי ועומד במחלוקת בין גדולי הפוסקים, ויש בו אריכות גדולה, ויובא בזאת רק עיקרי הצדדים!

5. חייבת לחתום

חוב ראשון - כופין על מידת סדום: ישנם מספר נימוקים, לחייב את הבת לחתום בחינם. הראשון, מכח הדין המבואר בגמ' (ב"ב יב:) כופין על מידת סדום, כלומר שבכל מקום שאין הפסד לאדם אחד במה שייטיב לחבירו, בית דין מחייבים אותו להיטיב לחבירו. ומכיון שעל פי דיני התורה אין הבנות יורשות, מכח זה דעת כמה פוסקים, שיש לכופ את הבת שלא לנהוג במדת סדום, ולחתום לאחיה על ויתור הירושה כדי שיוכלו לממש בפועל את זכותם בנכסי הירושה.

חוב שני - השבת אבידה: דעת המהרי"ט (רבי יוסף די טראני, בנו של המב"ט, שהיה בן דורו של השלחן ערוך), שהבת מחוייבת לחתום על ויתור ירושה לאחיה, מדין "השבת אבידה", שהרי הירושה היא כאבידה לבן, שאינו יכול לקבלה לולי חתימת אחותו, ועל כן היא מחויבת לחתום לו.

6. אינה חייבת לחתום

היתר ראשון - שכר טירחה: לעומת זאת, המהרי"ט באסן (מגדולי הפוסקים בטורקיה לפני כארבע מאות שנה) נחלק על המהרי"ט בזה, וכתב שמכיון שעל הבת לבוא ולחתום על ויתור הירושה, הרי היא רשאית לדרוש על כך שכר מאחיה. וכתב מהר"א אלפאנדרי, שכוונת הדברים שתוכל הבת לדרוש כעשרה אחוז, מן הסכום שהיה מגיע לה מן הירושה, כתשלום עבור חתימתה. (יוצא אם כן, שאם יש למוריש חמשה ילדים, בנים ובנות, הבנות מקבלות שני אחוזים מן הירושה, אם אין שם בכור הנוטל פי שניים). וכן כתב הגאון רבי חיים פלאגי (מרבני טורקיה לפני כמאתים שנה), שמנהג עירם קושטא, לחייב את האחים לשלם עשירית מהנכסים המגיעים לאחותם, כדי שתואיל לחתום על ויתור הירושה, וכל זה לפי הסכמת קהילתם, על פי פסק רבני קושטא, המהרי"ט באסן ומהר"א אלפאנדרי.

היתר שני - ספיקא דדינא: בשו"ת "רב-פעלים" (חו"מ סי' טו), ובשו"ת "מנחת אשר" (פרשת פנחס סי' נח), התקשו בסברתו של מהרי"ט באסן. ואעפ"כ העלו לדינא שמחמת שיטת המהרי"ט באסן אי אפשר לחייב את הבת לחתום על צו הירושה. שלא יצאנו מידי ספק ועל כן אי אפשר לחייבה לחתום. וכן בשו"ת "יביע אומר" (חלק ט', חושן משפט סימן ח'), וב"פתחי-חושן" (ירושות פרק א סי' ד), העלו שהבת איננה חייבת לחתום על הצו ללא פיצוי ראוי. למרות שדעת הרבה פוסקים לפסוק כסברת המהרי"ט, שאין הבת יכולה לדרוש תשלום על חתימתה. מכל מקום כיון שהבת היא המוחזקת בממון הירושה (שהרי היא המעכבת את מימוש הנכסים) הרי ידה על העליונה, שתוכל לדרוש שיפסקו לה כשיטת המהרי"ט באסן הסובר שהיא יכולה לדרוש תשלום על חתימתה. מכח סברא זו נוהגים בהרבה בתי דין לעשות פשרה בין היורשים.

וכתב הג"ר יעקב ישעיה בלוי זצ"ל (פתחי חושן ירושה ואישות פרק א' הלכה ח' הערה ד'), שלמעשה דעת רוב הפוסקים שאין לכופ את הבת לחתום בחינם על הירושה, אם מדינא, ואם מדין

שכר שכיר, ועכ"פ מדין קים לי. ומהו השיעור שיכולה לבקש, לדעת 'הרב פעלים' והגר"ח פלאג' מקבלת עשרה למאה. אבל מדברי רוב הפוסקים שסתמו בזה, נראה שאין לזה שיעור, אלא בית דין מפשרים ביניהם כפי ראות עיני הדיינים. ואפשר שרשאים הדיינים להתחשב בפשרה זו גם בצדדים אחרים כגון אם היא עניה או עשירה וכיוצ"ב. ולאחר פשרת בית הדין חייבת לחתום.

ודעת הג"ר משה אורי אייזנשטיין שליט"א שלדעת גדולי בני ברק הנוקטים כשיטת החזו"א שאין 'דינא דמלכותא דינא' בארץ ישראל, וחוקי המדינה אין בהם כל תוקף, והרי הם כחבורת גזלנים השולטים בכפיה על הקופה הציבורית, שפיר חייבת הבת לחתום בחינם מדין 'השבת אבידה'. אבל לדעת חכמי ירושלים שיש בזמננו 'דינא דמלכותא דינא' בארץ ישראל, שפיר יש זכות לבת לדרוש כסף עבור חתימתה, המאפשרת לבנים לקבל את הירושה באופן חוקי (א.ק. / ז.פ.).

7. סוגי כספים

חשוב להדגיש; שהחתימה נוגע רק לכסף שנמצא בבנק או דירה, אבל כסף מזומן (או מופקד בגמ"ח וכדומה) או מטלטלין מכל סוג שהוא (למעט רכב שעל פי חוק אי אפשר להעביר ליורשים ללא צו ירושה) אין צריך חתימה של הבנות, ואין להם שום זכות תביעה על אותו כסף, ואם חפצים הבנים מרצונם, לתת חלק לבנות כדי למנוע מריבה, יכולים לתת את הכסף להרווחת הבנות בתורת מתנה מכספי צדקה ('מעשר כספים' או 'חומש') ולא בתורת ירושה או תביעה כל שהוא.

וזה רק אם אכן הבנות בגדר עני הזכאי לקבל צדקה, שאין דין שהבנות ידעו שזה כספי צדקה, אדרבה אשרי משכיל אל דל, לתת להם כספי צדקה בהרגשה טובה שגם הם מקבלים חלק.

יש לדון כאשר הבת תובעת ומחייבת אותם בבית דין האם מותר לבן להתפשר ולתת לה חלק מ'מעשר כספים', כי התורה קובעת שאין לה זכות ומה שהבת הערימה מכח החוק אינו מחייב בעצם, וכיון שסוף סוף משלם זאת בתור פשרה עדיין יכול לתת זה ממעשר (ד.ק.). או דלמא כיון שבית דין מחייבים לתת חלק בתמורה לחתימה, נהפך לדבר שבחובה שאינו בא מן המעשר, וצ"ע.

יש לדון לדעת הסוברים שזכות הבת לקבל כסף בתמורה לחתימה, האם מותר לבן להערים על הבת, להבטיח לה כסף, ובסוף לא לתת לה כלום (י.ד.), מדין משטה הייתי בך (יבמות קב: ב"ק קטז.), ולפי השיטות שאין לה זכות לדרוש כסף ודאי שיכול לומר משטה, אולם הספק הוא לפי הדעות שיכולה לדרוש כסף האם זה מוגדר כסחיטה להשתמש בצורך של חתימה להרוויח כסף ושפיר יכול להערים עליה ולקיים באחותו את הפסוק (שמואל ב פרק כב, פסוק כז) וְעַם עֲקָשׁ תִּתְּפֹל: או דלמא לדעתם זה מחיר אמיתי, ואין לו זכות לטעון משטה הייתי בך שהקציצה מחייבת אותו על פי הלכה כמו כל קציצה. [בכדי לבטח את עצמה, הבת יכולה לדרוש מאחיה, שיתן לה בפועל את הכסף מראש, קודם החתימה].

8. אעבורי אחסנתא

האיסור: בעצם עניין ירושת הבת והעברה מחיים, מבואר בגמ' (כתובות נג. ב"ב קלג:) "אמר ליה שמואל לרב יהודה שיננא לא תהוי בי אעבורי אחסנתא מברא בישא לברא טבא" משום "דלא ידיעא מאי זרעא נפיק מיניה" כלומר שיש איסור לאדם אפילו בחייו להעביר נחלה מבנו האחד לבנו השני, ואף מצדיק לרשע שמא יהיו בני הרשע צדיקים.

מתנה: ויש לדון האם מותר לאב להעניק בחייו חלק לבתו האם זה בכלל עבורי אחסנתא, שאין רוח חכמים נוחה הימנו. ויסוד הנדון **בשדי חמד** (ח"ב מערכת ל כלל ג) שהאריך לדון ממקורות רבים האם יש איסור גם במתנה. העולה מדבריו, שעיקר הדעה שאסור גם מתנה מחיים. ויש אומרים שמותר, ובלבד שהוא מתנה גמורה מחיים, באופן שאינו יכול לחזור בו כלל.

וקשו על צד זה, שהרי מצינו שגם בתורת מתנה חשיב אעבורי אחסנתא (א.ו.). ראשית, מקור הדין בגמ' (כתובות נג) מדובר על מתנה לבנות מחיים, על זה כתוב איסור עבורי אחסנתא. וביש נוחלין נתבאר שאסור להקדיש כל נכסיו מחיים. וכן משמע בים של שלמה (כתובות פ"ד סי' לט) שדן כלפי נתינת נדוניה בחתונת הבת, מדוע אין בזה איסור משום אעבורי אחסנתא, מוכח שגם מתנה בעלמא אסור.

'חובת השתדלות'

חקירה: התבאר בפנים שנחלקו הפוסקים האם הבת יכולה לדרוש תשלום עבור חתימתה על ויתור. אכן יש לדון (צ.פ.) מצד הבת מה 'דעת תורה', האם אכן זה בגדר 'חובת השתדלות' לפרנסה, שלא תחתום עד שיתנו לה סך מסוים מהירושה. רבותינו הפוסקים דנו רק מצד ההלכה הצרופה האם בדיני חושן משפט אפשר לכופה לחתום על 'כתב ויתור' בכדי ליצור 'צו ירושה', אך לא התברר בדבריהם כאשר הבת שואלת כדת מה לעשות, מה נכון לומר לה?

צד א' - אסור לדרוש: לכאורה, אסור לבת להציב דרישה העוקרת את דיני התורה, למרות שאם תדרוש לא יהיה לבנים ברירה ובית דין יחייבם להתפשר עמה, אולם הקולר תלוי בצווארה, וכאשר הבת טוענת שהחוק שהוא נגד התורה נותן לה זכויות, הרי היא בגדר 'מרים יד בתורת משה'. ואין לנו שיעור רק התורה הזאת שניתנה בסיני, וחוקות הגויים הנוהגים במדינותינו אין בהם ממש, ואין יכולים לשנות את הדין. וכידוע שהחזו"א (אגרות חזו"א אגרת צ"ו) התנגד בחריפות לעשות תקנה בזמננו שיירשו הבנות, שאין עושים תקנה לעקור דין תורה. וכן היה דעת הגרי"ז מבריסק זצ"ל, שאסור לעשות פשרה בחלוקת הירושה מכח החוק (ב.א.ל.ר.).

אם הבנים רוצים, יכולים לתת חלק לבנות בתורת מתנה בעלמא, ובאופן זה מצד הבנות אינו בכלל וְשׁוֹנֵא מִתְּנַת יְחִיָּה (משלי טו כז), אבל בכל מקרה אסור לבת לדרוש.

צד ב' - מותר לדרוש: המנהג כיום בהרבה בתי דין, לתת חלק מסוים לבנות, וידוע דעת הגרש"ז אורבאך זצ"ל (ר.י.ג.) שראוי לבנים לתת לבנות חלק בירושה בתורת מתנה (על ידי קניין, לאחר שחלקו בירושה כדין התורה), והגרי"ש אלישיב זצ"ל היה מורה לעשות פשרה בין הבנים לבנות, ולכן מצד הבנות זה כבר בגדר 'השתדלות לפרנסה' לדרוש את חלקם.

ושמעתי בזה הוספה נפלאה (מ.ט.) שדרישת הבת לקבלת תשלום גבוה מהבנים על בסיס אחוזים מהירושה, ולא סכום סימלי על עצם החתימה, הינה 'זכות אמיתית', ואינו 'סחיטה לא הוגנת', כמו עו"ד שלוקח אחוזים בתיק שמייצג את הלוקח מול הרשויות, משום שהוא שותף ברווח שנוצר, כך הבת שותפה ברווח שהבנים מקבלים. כי לפי החוק הכסף עומד בחזקת הבנות, ולא בחזקת הבנים, והם מסדרים שהכסף יגיע לבנים.

וגם מצד הבנים ראוי שיתנו לבנות ולא יקפחו את חלקם, שעלול ליצור קנאה ושנאה בתוך המשפחה, כי אם הבנים ינהגו בדרך של 'יקוב הדין את ההר', עלול להיווצר ביניהם 'מלחמת עולם' שלא תשכח שנים רבות. והרבה גדולי ישראל בכל הדורות נתנו חלק לבנות,

וכפי שכתוב בספר משפט הצוואה (ח"א עמוד קצב) שהחתם סופר קיבל חלק בירושת חמיו הגרע"א מכוח שטר חצי זכר (צוואת הגאונים ורשא תרל"ה), בספר כתב וחותם סוף חלק א' סעיף י'), אף שבת הגרע"א נפטרה בחיי אביה ואין בעל יורש מלוה אשתו. וכאשר היו אז מחרחרי ריב שרצו לנשל את החת"ס מחלקו כתב הגר"ש איגר (אגרת סופרים סימן נד) מכתב לגיסו החת"ס וז"ל - הדברים אשר אמר כבוד גיסי שהם לו למורת רוח, בשמעו העם והתלמידים מדברים בינותם, אשר למען גרש בניו שיחיו מקחת נחלה וחלק, כחדנו הידיעה ממנו, אל יתכון כבודו לב להצטער על זה... עכ"ל. הרי לנו שנכון הדבר שהבת תקבל חלק בירושה. ואף מצינו שהרמ"א הזכיר שטר חצי זכר, שהמטרה בזה שהבת תיטול בירושה

(מ.פ.). ❖

ועיין עוד מה שדן בשבט הלוי (ח"ד סי' רטז), שיש איסור לערוך צוואה כזו ולהעיד בה, מדין מסייע לדבר עבירה. ולכאורה כוונתו על הצוואות המצויות כיום של מתנה מחיים. ואם היה מותר

מתנה מחיים, הרי היה מציע לעשות זאת.

מאידך שמעתי בשם הג"ר אשר זעליג וויס שליט"א שמותר לאב לתת לבתו חלק בנכסים ואין זה בכלל איסור 'אעבורי אחסנתא' כיון שנותן בתורת מתנה, ולא בתורת ירושה.

העברה חלקית: יש היתר נוסף כאשר האב מבצע העברה חלקית לבנות, ומשאיר חלק מסוים בו יתקיים ירושה דאוריתא. כך מבואר בשו"ת תשב"ץ (קמז), שו"ת מהרש"ל (סימן מט), שו"ת צמח צדק (סימן צה), ספר נחלת שבעה (כא, י), ועוד. יש לציין שבשו"ת אגרות משה (חו"מ, ח"ב, סימנים מט-נ) כותב הג"ר משה פיינשטיין זצ"ל שיש לשייר 'חלק נכבד' של נכסי האב לחלות ירושה דאוריתא כגון חמישית נכסיו. בסימן נ' הוא מזכיר סכום של אלף דולר, שבזמנו היה שווה הרבה יותר מהיום.

מתנה מחיים: מאידך בשו"ת חתם סופר, (חו"מ סימן קנא) חולק על ההיתר של העברה חלקית. וכתב לימוד זכות להתיר כתיבת הצוואות שנותנים גם לבנות, שנותן מתנה מחיים, ולא לאחר מותו ובכך אינו דומה לירושה.

מפני השלום: יש טוענים שאם האב נותן חלק לבנות כדי למנוע מחלוקת, לכל הדעות מותר. כמו שמצינו שהקילו הפוסקים באופנים שונים להעביר מבן רע לבן טוב. ומסתבר שגם מניעת מחלוקת יש בה מעלה גדולה, כדי להקל בזה.

סיכום הגיליון:

9. דינים העולים

מן התורה; בת במקום בנים אינה יורשת כלום מעיזבון האב או האם. הלכה זו נוהגת בכל הזמנים ובכל המקומות, וזאת התורה לא תהא מוחלפת.

לפי חוקי הגויים ברוב המדינות בזמננו; הבת יורשת בשווה במקום הבנים, ולדעת רוב הפוסקים הבת אינה זוכה משום 'דינא דמלכותא דינא' כיון שהוא לעקור דין התורה. וגם באופן שהתנה להדיא על מה שכתוב בתורה תנאו בטל. ויש אומרים ששייך בזה 'דינא דמלכותא דינא', שאינו עוקר להדיא אלא הוי כמו 'מתנה' מהבנים לבנות.

יש אומרים שאסור לבת לבקש כסף תמורת החתימה על 'כתב ויתור' מדין כופין על מידת סדום, וחייב השבת אבידה. ויש אומרים שמותר לבת לבקש תשלום, או מצד הדין, או משום שכר שכיר, או מדין 'קים לי'. לדעות אלו יש משערים שמקבלת עשירית, וסתימת הפוסקים שיעשו פשרה כפי ראות עיני הדיינים.

החכם עיניו בראשו, כותב צוואה מפורטת ומפורשת מחיים למנוע מחלוקת ומריבות במשפחה. בעשיר מופלג, אם לא ישאר לו כדי צרכו אין לחלק כלום מחיים, אם ישאר לו די והותר יש ממליצים לחלק בפועל את עיקר הירושה מחיים, ולהשאיר לאב כדי מחייתו ברווח, מאידך יש טוענים שעדיף להשאיר את כל הכסף אצלו כדי שהילדים יהיו זקוקים לו ויטפלו בו כהוגן, ורק יכתוב צוואה ברורה איך לחלק את הכסף אחר מותו. ♦

'עומק הפשט'

נייד: 052-7687405 | פקס: 02-6507823

הנושא לשבוע הבא: גיליון מספר 100 יום ג' פרשת משפטים כ"ה שבט תשע"ז.

ירושלם שררה – מסכת בבא בתרא דף קכג.

אפשרות להנצחה; לע"נ, לרפ"ש, לישועה, וכדומה!

ניתן לשלוח – רעיונות ותיקונים, הוספות והערות, להגדיל תורה ולהאדירה.

אפשר לתרום עבור הוצאת הגיליונות בעמדות הממוחשבות של 'נדרים פלוס' ו'קהילות'.

ברחבי הארץ, תחת המדור 'קופות נוספות' לפי החיפוש: 'עומק הפשט'.

וכן בקו הצדקה 073-2757000 יש להקיש עבור קוד 1529.

